

Rakaczki István¹

Orosz és szovjet hírszerzés 1939-ig

Russian and Soviet Intelligence until 1939

A cári Oroszország a 18. századtól dokumentáltan működtette titkosszolgálati rendszerét. Az 1917-es események során szétvert rendszer helyébe az Összoroszországi Rendkívüli Bizottság (VCSK), közismert nevén Cseka lépett, amely meghatározó szerepet töltött be a szovjet államvédelem működésében. Utódszervezetei a Cseka tevékenységi elvét folytatták. A szovjet államvédelmi szervezetek hatékony közreműködésével zajlott a holodomor, a hadseregben a tisztogatás, valamint Sztálin utasítására a Jezsov vezette nagy terror.

Kulcsszavak: cári titkosszolgálat, Cseka, Dzerzsinszkij, államvédelmi szervezet, Sztálin, nagy terror

Tsardom of Russia has had a documented intelligence services since the 18th century. The system, which had been dismantled due to the events of 1917, was replaced by the Cheka, which played a key role in the operating of Soviet state defence. Its successor organisations (GPU, OGPU) continued the Cheka's principle of activity. The Holodomor, the purge in the army and the Great Terror led by Yezhov on Stalin's orders, were all carried out with the effective collaboration of the Soviet state security organisations.

Keywords: tsarist secret service, Cheka, Dzerzhinsky, state security, Stalin, Great Terror

Cári titkosszolgálatok

A hírszerzés az ellenfél katonai, gazdasági vagy politikai titkainak megismerésére irányuló, szervezett titkosszolgálati tevékenység. Az ellenséges hírszerzés kivédésére az államok ugyancsak titkosszolgálati jellegű munkát, kémelhárítást folytatnak.

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: irakaczky@gmail.com

Az országok – különösen, ha hadban álltak egymással – ősidők óta folytattak egymás ellen kémtevékenységet. Ez erőteljesen jelen volt az Orosz Birodalom életében is. Vannak információk arról, hogy II. Rákóczi Ferencsel kapcsolatban egyeztetett egymással az osztrák és I. Péter cár titkosszolgálatára.

Írásos adatok az Orosz Birodalom 1721 és 1917 között létező különleges szolgálatairól találhatók. Az Orosz Birodalom különleges szolgálatai erősek és kíméletlenek voltak a Monarchia ellenfeleivel szemben.

A 20. század elejére az Orosz Birodalom létrehozta a különleges szolgálatok rendszerét, amely a Birodalom belső állambiztonságát szavatolta. E rendszer gerincét a Belügyminisztérium alkotta, amelynek központi feladata a forradalmi mozgalmak és a liberális ellenzék elleni küzdelem volt. Ezzel kifejezetten a Rendőrségi Osztály foglalkozott, amely Ó Cári Felsője Kancelláriája III. osztályának „utódja” volt.

A katonai osztály volt felelős az Orosz Birodalom külső biztonságának garantálásáért. A hadügyminisztérium különleges szolgálatai között központi helyet foglaltak el a katonai hírszerző szervek. Ezeket a 19. század elején hozta létre Barclay de Tolly orosz hadügyminiszter, és minden egyes katonai parancsnokság alapvető részét képezték. Így stratégiai szinten a külföldi hírszerzést a hadtudományi bizottság és a vezérkar ázsiai részlege végezte. A külföldi orosz diplomáciai képviselőket katonai attasék, valamint a katonai-tudományos expedíciók tagjai közvetlenül részt vettek a potenciális ellenfelek felderítésében. 1899-ben a világ 18 fővárosában voltak akkreditált orosz katonai küldöttek. Haditengerészeti ügynökök Franciaországban, Nagy-Britanniában, Németországban, Hollandiában, Dániában, Svédországban, Norvégiában, Törökországban, Japánban és az Amerikai Egyesült Államokban voltak.²

1903-ban, a katonai közigazgatás átszervezése után a katonai hírszerzés feladatait a vezérkari főhadiszállás II. számú főparancsnokság hivatala 1. osztályának 7. szekciója látta el. Az Orosz Birodalom Pénzügyi és Ipari Minisztériumának részeként külön szerveként működött a Határőrség. Az államhatár védelmén kívül hírszerzési és kémelhárítási tevékenységet is folytattak. Az orosz katonai elemzők, miután összegezték a háborúk tapasztalatait, a Belügyminisztérium Rendőrségi Főosztályának kémelhárítási műveleteit és az orosz hírszerzés adatait, arra a következtetésre jutottak, hogy szükség van egy speciális egység létrehozására a külföldi kémkedés elleni küzdelemre. 1903. január 21-én megalakult a Hírszerzési Osztály, az Orosz Birodalom titkos kémelhárító szolgálata.³

A hírszerzési osztály fő feladatai közé tartozott az Orosz Birodalommal szembeni katonai kémkedés elleni küzdelem, a katonai titkok őrzése és az azokat külföldieknek átadó személyek tevékenységének felderítése. Mivel a külföldi országok katonai attaséi, az országon belüli kémkedés fő központjai az orosz fővárosban voltak, Szentpétervárt és annak elővárosait határozták meg az új szerv fő tevékenységi területeként. A munka másik nehézsége az volt, hogy az ügynökök toborzásakor gondosan el kellett titkolni az osztály pusztaságát is. Ezt a helyzetet a fővárosi biztonsági szervek segítségével oldották meg. Az első újoncokat a helyi titkosrendőrség ajánlotta.

A hírszerzési részleg csak a személyek azon cselekedeteinek és kommunikációjának megfigyeléséért volt felelős, amelyeket külső ügynökök nem tudtak megfigyelni. A belső

² Lásd: <https://specsluzhby-all.ru/russia-imperia/>

³ Lásd: <https://specsluzhby-all.ru/russia-imperia/>

ügynököket az operatív megfigyelés tárgyának környezetéből (portások, udvarosok, inasok), valamint a vele állandó vagy időszakos kapcsolatban álló személyek (postai alkalmazottak, kézbesítők, pincérek, fuvarozók stb.) közül toborozták. Az utasításoknak megfelelően a külső ügynökök az utcán, míg a belső ügynökök lakásokban, intézményekben, szállodákban, éttermekben stb. tevékenykedtek. A belső ügynök feladatai közé tartozott a létesítmény postájának felügyelete is.⁴

Az új hírszerzési igazgatóság vezetője az orosz Belügyminisztérium politikai csendőrség kapitánya, a titkos állami felderítés szakértője Vlagyimir Lavrov lett, aki korábban a tbilisi Biztonsági Osztályt vezette. A hírszerzési egység kis létszámú volt, mindössze 21 fővel működött. 1903–1910 között Lavrov ezredesi rangban a Vezérkari Főigazgatóság hírszerzési (kémelhárítási) osztályát vezette. Lavrov korának kiemelkedő személyisége, akire jellemző volt a titkos munka terén a magas professzionalizmus, megfigyelés, aprólékosság, az emberek megértése és a legnehezebb helyzetekből való gyors kiutat találó képesség. 1911-ben Lavrov vezérőrnagyi rangban nyugállományba került és letelepedett Franciaországban, ahol ő vezette Nyugat-Európa első orosz hírszerző szervezetét, az úgynevezett 30. számú szervezetet, amely Németország ellen dolgozott.⁵ Rövid időn belül eltűnt, nem adott életjelet. Halálának helye és ideje ismeretlen.

Az 1917-es februári forradalom idején az orosz állam belső és külső biztonságát szavatoló összes biztonsági szolgálat demoralizálódott és tulajdonképpen megsemmisült. Ezzel egyidejűleg a forradalmárok a titkosszolgálatok archívumait is szétverték és megsemmisítették.

Az első szovjet titkosszolgálat

1917. december 18-án elfogták a korábbi ideiglenes kormány Minisztertanácsának táviratát, amelyben az összes tisztviselőt összorosországi szabotázsra szólították fel. A helyzetre való tekintettel a köztisztviselők 1917. december 19-i esetleges sztrájkjának kérdését a Népbiztosok Tanácsa elé terjesztették megvitatásra, amely utasította Dzerzsinszkijt, hogy „hozzon létre egy különbizottságot, amely kideríti, hogy milyen lehetőség van egy ilyen sztrájk ellen a leghatározottabb forradalmi intézkedésekkel fellépni, és milyen módon lehet a rosszindulatú szabotázst elfojtani”.

Az 1917. december 20-án tartott kormányülésen meghallgatták Dzerzsinszkijjelentését a bizottság szervezéséről és összetételéről. A bizottság tagjai a bolsevik párt prominens személyiségei voltak, élükön Dzerzsinszkijjel. E napon a Népbiztosok Tanácsának rendelete alapján létrejött az Összoroszországi Rendkívüli Bizottság (Всероссийская чрезвычайная комиссия, ВЧК), amelynek feladata az ellenforradalom és a szabotázs elleni küzdelem volt Szovjet-Oroszországban. A Népbiztosok Tanácsa úgy döntött, hogy az új állami struktúrát az Ellenforradalom és Szabotázs Elleni Népbiztosok Tanácsának alárendelt Összoroszországi Rendkívüli Bizottságnak (VCSK, közismert nevén Cseka) nevezi el.⁶

⁴ Lásd: <https://specsluzhby-all.ru/russia-imperia/razvedochnoe-otdelenie/>

⁵ Спецслужбы мира. Руководство Разведочного управления.

⁶ Lásd: <http://www.securitylab.ru/informer/240647.php>

Így a köztisztviselők megkísérelt összoroszországi sztrájkja adta meg a közvetlen lökést egy olyan különleges szerv gyors létrehozásához, amelynek feladata az új szovjet államrendszer védelmének ellátása volt. A bizonytalan belpolitikai körülmények előrevetítették, hogy a bolsevikoknak – hatalmuk megvédése érdekében – rövid időn belül létre kell hozniuk egy olyan szervet, amely ellátja a hírszerzés, az elhárítás és a politikai nyomozás funkcióit, amelyek a szovjethatalom létezéséhez elengedhetetlenül szükségesek voltak.

A közel négy és fél esztendőn keresztül létező (1917. december – 1922. február) bolsevik erőszakszervezet, a Cseka felépítése és tevékenysége évtizedekre meghatározta a Szovjetunió belső rendvédelmét.

Egy fiatal állam – mint Szovjet-Oroszország – fejlődése folyamatos reformokat és a hatalmi struktúrák újraosztását igényelte. Ezek lényege általában nem változott. Ezért az 1917-ben létrehozott Cseka, a Belügyi Népbiztosság, az Állami Politikai Hivatal, majd az NKVD egy- és ugyanazon feladatokkal foglalkozott: politikai nyomozás, hírszerzés és kémelhárítás. Az NKVD egy bizonyos ponttól kezdve jogot kapott arra is, hogy bírósági döntés nélkül hozzon ítéleteket.

Lehetetlen lett volna végrehajtani a folyamatos „tisztogatást” – pláne háborús körülmények között –, ha alkalmazták volna az „elavult” törvényszéki és jogi normákat. Ezért bevezették a törvényszéken kívüli bíraskodást. Ezt a „hálátlan munkát” önfeláldozó módon a Cseka vállalta – belőle lett a Forradalom Óre. Az emberiség történetében azon kevés büntető szervek egyike, amely egy kézben egyesítette a felügyeletet, a letartóztatást, a kivizsgálást, a vádat, a bíraskodást és az ítélet végrehajtását. Ehhez kapcsolódik, hogy 1922 előtt büntető törvénykönyv, de még rendszerbe foglalható szabályok sem léteztek, így csak a „forradalmi jogérzék” vezette a szervek munkáját. Végül a végrehajtó hatalomnak ez a felsőbbrendűsége az igazságszolgáltatás felett a véres elnyomás és a letartóztatási hullámok jól ismert korszakaihoz vezetett.⁷

Cseka

Az alapító csekisták között alig voltak oroszok. Vezetője a lengyel–litván származású Feliks Edmundovics Dzerzsinszkij⁸ volt, míg az elnök két helyettese közül az egyik szintén lengyel, József Unslicht, a másik pedig, a fő ideológusuk, a lett Martin Latsis volt. De a 40 fővel megalakult erőszakszervezet tagjai között szép számmal voltak grúzok és zsidók is.

⁷ SZOLZSENYICIN 1976: 35–44.

⁸ Dzerzsinszkij (eredeti lengyel neve: Feliks Dzierżyński) litván kismemesi családból származott. 1877-ben született Vilnius környékén. 1895-ben belépett a Varsói Nagyhercegségben működő szociáldemokraták közé (Lengyelország részben, valamint Litvánia akkor Oroszország része volt, Varsói Nagyhercegség néven). 1896-ban otthagyta a Vilnisi Gimnázium utolsó osztályát, és Kaunasban illegális forradalmi tevékenységet folytatott. 1917-ig 11 évet töltött börtönben és kényszermunkán, háromszor volt száműzetésben. A februári forradalom alatt kiszabadult, majd 1917. november 7-én az ő vezetésével foglalták el a szentpétervári főpostát. Ezt követően a vörösgárdisták élén a Szmolnijt védte. 1917 decemberétől a Cseka vezetője. 1920-ban Sztálin és Trockij hatalmi harcában Sztálint támogatta. Sztálin („acélember”) mellett „Vas Feliks”-nek (железный Феликс) hívták kemény, sőt a kegyetlenségig menő jelleme miatt, ami éppen megfelelt a „vörös terror” irányításához. Moszkvában, a bolsevik párt KB-plénumán, a trockisták ellen elmondott beszédét követően szívrohamban halt meg 1926. július 20-án. Moszkvában, a Vörös téren van eltemetve. Lásd: <https://ria.ru/20171208/1491770338.html>

A Csekát, illetve a lenini terror lényegét a legpontosabban éppen Martin Latsis határozta meg.

„A Rendkívüli Bizottság sem vizsgálóbizottság, sem törvényszék. Harci szerv, amely a polgárháború otthoni frontján ténykedik. Az ellenséget nem elítéli, hanem lecsap rá. Nem egyének ellen háborúskodunk. A burzsoáziát mint osztályt irtjuk ki. Nem keresünk bizonyítékokat vagy tanúkat, hogy felfedjük a szovjethatalom elleni tetteket vagy szavakat. Az első kérdés, amelyet felteszünk, ez: melyik osztályhoz tartozik, honnan származik, milyen volt a neveltetése, mi a hivatása? Ez a vörös terror lényege.”⁹

A bolsevik eszmevezérek, mint Lenin vagy éppen Trockij, sosem titkolták, hogy csak erőszak útján vihetik sikerre a forradalmukat, és annak eredményeit kizárólag a terror, a megfélemlítés segítségével tarthatják fenn. Lenin már 1901-ben megfogalmazta: „elvileg soha sem tagadtuk meg, nem tagadhatjuk meg a terrort”. Nem véletlen, hogy a hatalom átvételét követően szinte azonnal, 1917 decemberében szükségesnek tartották egy olyan erőszakszervezet létrehozását, amely képes volt a fentebb megfogalmazott feladatok végrehajtására, valamint a bolsevik hatalom ellen fellépők megfékezésére és likvidálására. A lengyel származású bolsevik közismerten fanatikus forradalmár volt, így keresve sem találhattak volna alkalmasabb személyt arra, hogy megalkuvás nélküli kíméletlenséggel semmisítsen meg mindenkit, aki a bolsevik hatalom akár valós, akár vélt ellensége.¹⁰

Fennállásának első hónapjaiban a Cseka jogi helyzetét, szervezeti felépítését, működési formáit és módszereit nem szabályozták jogszabályok. Az egyetlen dokumentum, amely 1918 februárjáig működését meghatározta, a Népbiztosok Tanácsának határozata volt a Cseka megalakításáról. Az 1917. december 20-i ülés 21. számú jegyzőkönyve tartalmazta, hogy a Csekának a következő feladatokat kell ellátnia:

- elfojtani és megsemmisíteni minden ellenforradalmi és szabotázs kísérletet, valamint akciót egész Oroszországban, függetlenül attól, hogy ki kezdeményezi;
- minden szabotórt és ellenforradalmárt forradalmi törvényszék elé kell állítani, és intézkedéseket kell kidolgozni tevékenységük ellehetetlenítésére;
- csak olyan előzetes vizsgálatok lefolytatása, amelyek a szabotázs megelőzéséhez szükségesek.¹¹

Az átmeneti állapotot a Népbiztosok Tanácsának 1918. február 13-i, a nyomozó, lehallgató, valamint a nyomozó, bírósági funkciók pontos felosztásáról szóló határozata váltotta. Ebben rögzítették, hogy a Cseka végzi a bűncselekmények felkutatásának, elfojtásának és megelőzésének minden munkáját, míg az ügyek további vezetése, a nyomozás és az ügyek tárgyalása a törvényszék alá tartozó Nyomozó Bizottságra hárul. A Cseka és a törvényszékek vizsgálóbizottságainak hatásköre tehát egyértelműen elhatárolódott. Így a hatáskörök egyértelműen megoszlottak a Cseka és a törvényszéki vizsgálóbizottságok között. A Cseka a nyomozati munka megszervezésével és közvetlen lefolytatásával volt megbízva, míg a bírói feladatokat a forradalmi törvényszékek látták el.

⁹ B. MOLNÁR 2020.

¹⁰ B. MOLNÁR 2020.

¹¹ Lásd: <http://www.securitylab.ru/informer/240647.php>

A rendelet az ellenforradalmárok és szabotőrök elleni harcban alkalmazható intézkedéseket is meghatározta. Ezek meglehetősen enyhék voltak: elkobzást, kiutasítást, élelmiszerjegyek megvonását és a nép ellenségei listáinak közzétételét irányozták elő. A humánus intézkedések időszaka azonban rövid életű volt. A belső és nemzetközi helyzet további súlyosbodása a szovjet kormány büntetőpolitikájának éles szigorodásához vezetett. Pár nap múlva, 1918. február 21-én hozott újabb rendeletében a Népbiztosok Tanácsa előírta, hogy az ellenséges ügynököket, spekulánsokat, tolvajokat, huligánokat, ellenforradalmi agitátorokat és német kémeket a helyszínen le kell löni. Alapjaiban ez a dokumentum adta meg a Cseka számára a jogot, hogy az ügyeket közvetlenül (bírótság nélkül) halálbüntetéssel – kivégzőosztagai útján – zárja le.¹²

1918 tavaszán a Cseka vezetése úgy döntött, hogy a besúgók használatának módszerét a gyakorlatba ülteti át. Ezt követte a forradalom előtti, cári különleges szolgálatok különböző terveinek, utasításainak és kézikönyveinek használata. Ez azonnal magasabb szintre emelte a Cseka nyomozati és kémelhárítási tevékenységét. 1918. március 20-án Dzerzsinszkij a Cseka vezetése előtt beszélt a „Bizottság militarizálásáról”, ami a katonai fegyelem bevezetéséről szólt. A meghirdetett új irány óriási szerepet játszott a szovjet állambiztonsági szervek egész későbbi történetében, és meghatározta tevékenységük „véres” hatékonyságát.

Fennállásának első hónapjaiban a Cseka kis létszámmal működött – mindössze néhány tucatnyi munkatársról van szó. Tevékenységi köre valójában a fővárosra, Szentpétervárra korlátozódott. Ezért 1917. december 28-án a Cseka az *Izvesztyija* lapban a helyi szovjeteknek címezve felhívást tett közzé azzal a javaslattal, hogy helyi szinten szervezzenek Cseka-egységeket. 1918. február 23-án a tartományokba küldött távirat ismét hangsúlyozta az ellenforradalom, a szabotázs és a spekuláció elleni küzdelemmel foglalkozó bizottságok azonnali megszervezésének szükségességét. 1918. március 18-án újabb felhívást intézett a Cseka vezetősége, ezúttal Moszkvából, ahová a bizottság a kormánnyal együtt költözött.

Az új rendszer ellen 1918-ban több lázadási kísérlet indult (Jaroszlavl, Ribinszk, Murom stb.).

A legjelentősebb a jaroszlavli lázadás volt, amely 1918. július 6-án a kora reggeli órákban kezdődött. Ekkor a városban az egyetlen hatalmi struktúrát a milícia és egy kisebb vörösgárdista különítmény jelentette. Az ő feladatuk volt a rend fenntartása Jaroszlavlban és a tartomány más városaiban. A társadalomban zajló politikai és társadalmi folyamatok megfigyelésével senki sem foglalkozott. A helyi Cseka gyengesége lehetővé tette a felkelők számára, hogy elfoglalják a várost. A felkelést a *Szövetség a Haza és a Szabadság Védelmére* föld alatti konspiratív szervezet vezette. Jaroszlavlban a lázadóknak körülbelül két hétig sikerült kitartaniuk, majd a *Szövetség a Haza és a Szabadság Védelmére* megszűnt létezni.¹³

A felkelés leverése után sem jó a helyzet Jaroszlavlban. Vilksz, az ellenforradalmi osztály vezetője jelenti:

¹² Lásd: <http://www.securitylab.ru/informer/240647.php>

¹³ Lásd: <http://www.securitylab.ru/informer/240647.php>

„Az osztályon teljes zűrzavar és káosz uralkodik. Nem ismerjük a befejezett és a folyamatban lévő ügyek pontos számát. Jelenleg a fehérgárdisták lázadásának ügyeivel foglalkozunk, de a munka kaotikusan folyik [...]. Megfelelő munkatársak hiányában nem tudjuk rekonstruálni a lázadás lefolyását [...]. A zavar, a zűrzavar és a véletlenszerűség jellemző a bizottság munkájában. Jaroszlavl városának minden intézménye szenved ettől. Mindez az emberhiány, a rendelkezésre álló erőforrások nem megfelelő felhasználása és a munka differenciálatlansága miatt történik. Minden irat az elnökhöz kerül, aki időhiány miatt nem tud velük foglalkozni.”¹⁴

A Cseka helyi tisztjei a központi vezetés segítségével fokozatosan rendbe tették a működésük feltételeit. Szakmai képzéseket szerveztek, segítettek a helyi csekistáknak, hogy elsősorban párttudatos munkásokká váljanak.

A központi apparátus a személyzeti problémákat igyekezett megoldani. A Cseka 1918 februárjában úgy döntött, hogy elsősorban pártelvtársakat toboroz, és csak kivételesen párton kívüli munkatársakat. A döntés eredményeként 1919-re a Cseka-munkatársak 80 százaléka a bolsevik párt tagja vagy szimpatizánsa volt. Ez a rendelkezés valójában (a Cseka utódszervezeteinél is) 1991 augusztusáig, azaz több mint 70 éven át létezett.

Az önálló Cseka utolsó évét (1921) a január 8-án kelt 10. sz. parancs vezeti be, amelyben a lezárult polgárháború után a következő felszólítással indít: „Szigorítsuk megtorló intézkedéseinket a burzsoáziával szemben!” Talán ez is elősegítette, hogy 1921 nyarán letartóztatják a *Társadalmi Bizottság az Éhezők Megsegítésére* szervezet tagjait, akik az Oroszországot sújtó hallatlan éhínség megelőzésére szervezkedtek. Korolenkót, a bizottság elnökét csak azért hagyták életben, mert már a halálán volt. Ő írja levelében Gorkijnak: „A nép legdolgosabb rétegét tervszerűen kiirtották. [...] A történelem egyszer még feljegyzi, hogy a bolsevik forradalom ugyanazokkal az eszközökkel számolt le az igazi forradalmárokkal és szocialistákkal, mint a cári rendszer.”¹⁵

A Cseka kijelölte azt az utat, amelyen haladva utódszervezetei – a GPU, az NKVD és a KGB – a kegyetlen módszereket tökélyre fejlesztették.

Már 1918 első felében létrehozta a Cseka az első koncentrációs táborokat, ahova tömegesen vitték a rendszer és a forradalom ellenségeit. Ezeket a táborokat először külvárosokban vagy falvak mellett állították fel, de később egyre inkább elhagyatott helyekre telepítették ki, ahol földrajzi távolságok és az időjárási körülmények is visszatartották a rabokat a szökés gondolatától. Nem véletlen, hogy ez jelentette az alapját később a Gulag néven elhíresült rendszernek. A Cseka állam lett az államban, amit Lenin és a többi vezető is felismert, de nem tervezték a szervezet feloszlását, mivel az az ő céljaikat szolgálta.¹⁶

A Lenin ellen 1918. augusztus 30-án végrehajtott merénylet (súlyos lőtt seb) után a Cseka vezetésével fokozódott a vörös terror. Ellenforradalmárnak tekintették a volt cári Oroszországot szolgáló katonákat, polgári alkalmazottakat, a tiszteket, önkénteseket és családtagjaikat, a papságot, bármely, a szovjet kormányt nem támogató gyanított proletárt és azokat a „burzsoákat”, akiknek 10 ezer rubelnál nagyobb vagyonuk volt. Amikor 1920-ban a vörösök elfoglalták a Krím félszigetet, az emigráns magyar kommunista

¹⁴ Lásd: <http://www.securitylab.ru/informer/240647.php>

¹⁵ SZOLZSENYICIN 1976: 42–43.

¹⁶ B. MOLNÁR 2020.

vezér, Kun Béla irányításával¹⁷ szisztematikusan irtották a fehér hadifoglyokat, azok szimpatizánsait, valamint az őshonos helyi tatár lakosságot.

Az 1920-as évek elején a csekisták vezették be azt a kivégzési módszert, hogy az áldozat fejét előrehajtották, majd a hóhér kissé lefelé tűzelt a tarkónál, így azonnal meghalt az áldozat, s kevés vér folyt. Később ezzel a módszerrel végezték ki a katyni erdőben a lengyel tiszteteket.

GPU, OGPU

A polgárháború befejeztével és a szovjethatalom megerősödésével a 9. Összoroszországi Szovjetkongresszus 1921. december 28-i határozata és az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság 1922. február 6-i döntése alapján a Csekát átszervezték a Belügyi Népbiztosság (oroszul Народный Комиссариат Внутренних Дел, NKVD) alá tartozó Állami Politikai Hivatallá (Государственное Политическое Управление, GPU).¹⁸

A fenti rendelet megszüntette a Csekát és annak helyi szerveit. A döntést a Cseka túlságosan kiterjedt hatalma okozta, amely a polgárháború végére ténylegesen túlnőtt nemcsak az állami szervek, hanem a bolsevik párt ellenőrzésén is. A Cseka megszüntetésének második oka az volt, hogy – legalábbis formálisan – vissza kellett térni az államigazgatás legális módszereihez, mert a polgárháború véget ért, és a terror alkalmazása a korábbi mennyiségben és formában éppen nem volt célszerű. A „cégér” megváltoztatását az is indokolta, hogy a bolsevik csúcsvezetésben megváltoztak az erőviszonyok: Lenin az 1918-as merénylet óta betegeskedett, Trockij pedig a Politbüro többi tagjának erőfeszítései révén egyre inkább a hatalom periferiájára szorult. Mivel a Csekában Trockijnak sok támogatója volt, a Cseka megváltoztatására volt szükség ahhoz, hogy Sztálin előtérbe kerüljön.¹⁹

A GPU felépítése alapvetően megegyezett a megszüntetett Cseka felépítésével. A GPU fő feladatai a következők voltak:

- az ellenforradalom és a banditizmus elleni küzdelem;
- a kémkedés elleni küzdelem;
- a vasutak és a vízi utak védelme;
- az országhatár védelme;
- a csempészet elleni küzdelem.

1922 áprilisában megszervezték a GPU Keleti Osztályát, 1922 májusában a GPU kémelhárítási osztályát, és ugyanezen év augusztusában létrehozták a GPU jogi osztályát.

1922. december 30-án, a Szovjetunióknak a GPU alapján történő megalakulását követően a Szovjetunió Népbiztosok Tanácsa keretében létrehozták az Egyesített Állami Politikai Hivatalt (oroszul Объединённое Государственное Политическое Управление, OGPU), amelynek feladatköre megegyezett a GPU-éval. 1923 szeptemberében véglegesítették az OGPU igazgatóságát. 1923. november 15-én jóváhagyták a Szovjetunió Egyesített Állami Politikai Hivatalról és szerveiről szóló statútumot. Az OGPU létrehozásával az volt a cél,

¹⁷ B. MOLNÁR 2020.

¹⁸ Lásd: <http://www.fsb.ru/fsb/history.htm>

¹⁹ *Objegyinyonnoje Goszudarsztvennoje Politiceszkoje Upravlenyje pri SZNK SZSZSZR (1923–1934).*

hogy „egyesítsék a köztársaságok forradalmi erőfeszítéseit a politikai és gazdasági ellenforradalom, a kémkedés és a banditizmus elleni küzdelemben”. Első vezetője Dzerzsinszkij volt, aki haláláig (1926. július 20.) a GPU és az OGPU elnöke maradt. A szervezet tényleges vezetője Vjacseszlav Menzsinszkij²⁰ lett, aki Dzerzsinszkij haláláig helyettes, majd első számú vezető volt 1934-ben bekövetkezett haláláig. Ugyanebben az évben (1934) a GPU és az OGPU is átalakult; NKVD név alatt folytatta tevékenységét.

Az OGPU tevékenysége, feladatai:

- a köztársasági és helyi GPU tevékenységének irányítása, az Állami Politikai Bizottságok közlekedési szerveinek irányítása a vasutakon és a vízi utakon;
- a frontok és a hadseregek különleges osztályainak irányítása;
- a Szovjetunió határainak őrzése;
- közvetlen operatív munka végzése össz-szovjet szinten.

Az OGPU-nak saját katonai egységei voltak, a szovjet köztársaságok Népbiztosi Tanácsa mellett működő meghatalmazotti hivatala, valamint képviselője volt a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságánál.

1924. március 28-án a Szovjetunió Központi Bizottsága jóváhagyta az OGPU jogait szabályozó rendeletet az ellenforradalmi tevékenységgel, kémkedéssel, csempészettel, arany- és valutaspekulációval vádolt személyek adminisztratív deportálása, száműzése és koncentrációs tábori fogva tartása tekintetében. E dokumentum szerint az OGPU jogot kapott arra, hogy a vádlottakat tárgyalás nélkül legfeljebb három évre száműzze, koncentrációs táborba zárja és a Szovjetunió államhatárán túlra deportálja.

A száműzetésről szóló döntéseket az OGPU vezetőinek három tagjából álló különbizottság hozta meg.

Az OGPU alá tartozó különbizottságnak jogában állt a Szovjetunió államhatárain kívülre deportálni és koncentrációs táborba zárni embereket.²¹

Az egyre fokozódó represszióknak egyetlen cikkely szolgált alapjául az 1926-os Büntető törvénykönyv nem általános részének 148 cikkelye közül: a mindent felölelő 58. cikkely. Nincs olyan vétség, szándék, cselekedet vagy mulasztás, amelyet meg ne lehetne torolni e cikkely széles értelmezésével. A 14 pontból álló 58. cikkely nem a politikai vétségek fejezetét képezi a Btk.-ban, hanem az az államellenes vétségek fejezet alá van rendelve, a kormányzati rend elleni vétségekkel és a banditizmussal együtt.

²⁰ Vjacseszlav Rudolfovics Menzsinszkij (eredeti lengyel formában: Waclaw Menżyński). Pravoszláv hitre áttért lengyel nemesi családból származott. 1874-ben született Szentpéterváron. Kitüntetéssel végezte el a gimnáziumot, majd a szentpétervári egyetem jogi karán diplomázott. A századfordulón több verse és prózája is megjelent. 1902-ben belépett az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspártba, és bolsevik eszméket terjesztő újságoknál dolgozott. 1906-ban letartóztatják, majd nyugatra szövik. Itt végül Párizsban állapodik meg, ahol a *Proletár* újságnál dolgozik. Közben a párizsi egyetem kurzusait hallgatja és nyelveket tanul. Az 1917. februári forradalom után visszatér Oroszországba. Októberben a forradalmi-katonai bizottság tagja, majd az Állami Bank biztosa, később pénzügyi népbiztos. Vezetésével államosítják a bankokat. 1917. december 21-től a Cseka tagja. 1919 szeptemberétől a Különleges Osztály meghatalmazottja, majd vezetője 1922-ig. 1923-tól az OGPU első elnökhelyettese, majd Dzerzsinszkij halála után elnöke. A szolgálatok elnöke volt haláláig, 1934. május 14-ig. Hamvai a Kreml falában vannak elhelyezve. Lásd: <https://topwar.ru/105865-menzhinskiy-samyy-intellektualnyy-chekist.html>

²¹ OGPU 1922 g. – 1934 g.

Néhány kitétel a 14 pontból:

- az első pont szerint ellenforradalminak minősül minden olyan tett, amely a hatalom gyengítésére irányul;
- harmadik pont: a Szovjetunióval hadiállapotban lévő bármely idegen államnak bármely formában nyújtott segítség (pl. egy német katonának eladott egy csomó hagyma);
- negyedik pont: a nemzetközi burzsoáziának nyújtott segítség (pl. a forradalom emigránsai, akikre 1944–45-ben talált rá az NKVD valamely európai országban);
- hetedik pont: rongálás az iparban, a közlekedésben, a kereskedelemben, a pénzforgalomban és a szövetkezetekben;
- tizedik pont: propaganda vagy agitáció, amely felhívást tartalmaz a szovjethatalom megdöntésére, aláaknázására vagy gyengítésére (a hatalom ezt értelmezte a legtágabban: ilyen agitációnak lehetett minősíteni pl. a barátok, házastársak négy szemközti beszélgetésén elhangzottakat, magánlevelezést stb.);
- tizenkettedik pont: az állampolgárok feljelentési kötelezettségének elmulasztása az 58. cikkely bármely pontjával kapcsolatban. A tág értelmezésben: tudott róla, de nem jelentette – ez annyi, mintha maga követte volna el!²²

A 12. pont továbbra is jelen van a volt Szovjetunió területén.²³

NKVD

1934. július 10-én a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságának rendelete értelmében az állambiztonsági szervek a Szovjetunió Belügyi Népbiztosságának (NKVD) részévé váltak. Menszinszkij halála után az OGPU, majd az NKVD munkáját 1934-től 1936-ig G. G. Jagoda²⁴ vezette.²⁵

Kezdetben az NKVD központi apparátusának felépítése nem sokban különbözött a korábbi OGPU struktúrájától. Az Állambiztonsági Főigazgatóság részlegei nagyrészt megegyeztek a korábbi OGPU fő műveleti egységeivel.

- Különleges osztag: kémelhárítás és az ellenséges tevékenység elleni fellépés a hadseregben és a haditengerészetnél (255 fő);
- Titkos Politikai Osztály: harc az ellenséges politikai pártok és szovjetellenes elemek ellen (196 fő);

²² SZOLZSENYICIN 1976: 65–72.

²³ A 12. pont mai továbbélésével én is többször találkoztam Kárpátok menti kutatásaim során. Ha határközeli település környékén kerestük az Árpád-vonal objektumait, mindig volt olyan falulakó, aki ránk hívta a határórség képviselőjét.

²⁴ Genrih Grigorjevics Jagoda (eredeti neve: Enoch Gerszenowics Jagoda) zsidó ékszerész családból származott. 1891-ben született Ribinszkben. 1908-ban végezte el a gimnáziumot, de már 1907-ben belépett az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspártba. 1911-ben forradalmi tevékenységért 3 év szibériai száműzetés lesz a része. 1919-től tagja a Csekának. 1926-tól az OGPU második számú vezetője. 1934-től belügyi népbiztos, majd 1935-től az állambiztonsági szolgálatok vezetője. Jagodát 1937. március 28-án tartóztatta le az NKVD. Államellenes tevékenységgel és bűncselekményekkel vádolták. 1938. március 15-én kivégezték. (<https://24smi.org/celebrity/13491-genrikh-jagoda.html>)

²⁵ Lásd: <http://www.fsb.ru/fsb/history.htm>

- Gazdasági Osztály: nemzetgazdasági szabotázs és veszélyeztetés elleni küzdelem (225 fő);
- Külügyi Osztály: külföldi hírszerzés (81 fő);
- Operatív Osztály: párt- és állami vezetők védelme, házkutatások, letartóztatások, megfigyelés (293 fő);
- Különleges Ügyosztály: titkosítási munka, titoktartás a szolgálatokon belül (100 fő);
- Közlekedési osztály: szabotázs és veszélyeztetés elleni küzdelem a közlekedésben (153 fő);
- Számviteli és Statisztikai Osztály: működési nyilvántartások, statisztikák, archívumok (107 fő).

Az NKVD Állambiztonsági Főigazgatóságán a fentiek alapján összesen 1410 ember dolgozott.²⁶

1935 februárjában Jezsovot a szervezési és személyzeti munkáért felelős három központi bizottsági titkár egyikévé és a pártellenőrző bizottság elnökévé nevezték ki.

Az 1936. szeptember 26-i belügyi népbiztossá való kinevezése formálisan lefokozás volt számára, és a Sztálin által ráruházott különleges szerephez volt kötve.

Történészek szerint a korábbi csekista vezetők úgy vélték, hogy a fő munkát már elvégezték, és lehet lassítani. Jezsovot arra kérték fel, hogy változtassa meg ezt az érzést.

Már 1934. december 1-jén, Kirov meggyilkolása után a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságának elnöksége határozatot fogadott el, amelyben a „terrorcselekmények előkészítésével vagy elkövetésével” kapcsolatos ügyeket gyorsított eljárásban kellett kivizsgálni, és a halálos ítéleteket azonnal, fellebbezés nélkül végre kellett hajtani. Az emberek sorsáról „trojkák” döntöttek, általában „csomagban”, a védelemhez való jog nélkül, és gyakran a vádlott távollétében.

Az OGPU-t és a köztársasági belügyi biztosokat a szovjet NKVD váltotta fel.

A Gulag megteremtőjét és a Lenin egykori harcostársai elleni ügyek szervezőjét, Jagodát azonban Sztálin nem tartotta elég energikusnak és határozottnak. A „régigárda” iránt megőrizte a kegyelet maradványait, legalábbis nem volt hajlandó megkínózni őket.²⁷

1936. szeptember 25-én Sztálin, aki Zsdanovval Szocsiban nyaralt, táviratot küldött a Politbüro tagjainak: „feltétlenül szükségesnek és sürgősnek tartjuk Jezsov elvtárs kinevezését a belügyi népbiztosi posztra”. Másnap megtörtént Jezsov²⁸ kinevezése, aki 1938 novemberéig állt az NKVD élén.

²⁶ NKVD SZSZSZR *ijul 1934 g.–nojabr 1936 g.*

²⁷ KRECSETNIKOV 2014.

²⁸ Nyikolaj Ivanovics Jezsov. A róla szóló életrajzi információk rendkívül ellentmondásosak. Az általános iskolából csak két-három évet tudott elvégezni. Ennek ellenére Nyikolaj írástudó ember volt, és ritkán követett el helyesírási hibákat a leveleiben. 1915 nyarán Jezsov önként jelentkezett az orosz cári hadseregbe. 152 cm-es magassága miatt egy nem harcoló zászlóaljba helyezték. 1917-ben belépett a bolsevikok pártjába, majd a Vörös Hadseregben szolgált, ahol rádiós bázison volt írnok. Gyorsan emelkedett a ranglétrán: fél év múlva a rádiós bázis komisszára, majd területi PB-titkár lett, azt követően a Kommunista Párt (bolsevikok) Központi Bizottsága szervezeti osztályának vezetőjévé emelkedett. Jezsovnak fenomenális memóriája volt, így a vezetés (Sztálin) kívánságai sosem maradtak teljesítetlenek. 1934-ig az Adminisztratív Osztály vezetője volt, 1933–1934-ben pedig a KP(b) Központi Bizottságának tagja lett a párteltársi tisztozgatás után. A KP(b) Központi Bizottságának elnöki és titkári tisztségét is betöltötte. Lásd: <https://24smi.org/celebrity/16934-nikolai-ezhov.html>

Jól jött Jezsov alacsony termete (152 cm), mert Sztálin olyan emberekkel vette körül magát, akikre lenézhetett. Ha hinni lehet a látogatási naplónak, Jezsov mindennap megjelent a „gazda” irodájában, és csak Molotov előzte meg a látogatások gyakoriságát tekintve. 1937–1938-ban a *Látogatási napló* szerint Jezsov csaknem 290 alkalommal látogatta meg a vezetőt, és összesen mintegy 850 órát töltött vele.²⁹

1. ábra: Séta a Moszkva–Volga-csatorna mentén. Vorosilov, Molotov, Sztálin és Jezsov³⁰
 Forrás: <https://moszkvater.com/jezsov-a-veres-kezu-nepbiztos/>

Jezsov és a sztálini vezetés Kirov halálát használta ki: minden bizonyíték nélkül bűnözőnek nyilvánította Zinovjevet és Kamenyevet. Ez indította el a sztálini nagyszabású elnyomás próbáját. Köztudott, hogy Jezsov személyesen nézte végig Zinovjev és Kamenyev kivégzését. Majd kivette a holttestekből a golyókat, amelyekre a kivégzettek nevét ráírta, és trófeaként az íróasztalán tartotta.³¹

Ezt követően a kormány bejelentette a „munkásosztály minden ellenségének végleges kiirtását”, ami tömeges politikai letartóztatásokhoz vezetett. Ennek levezénylését bízta Sztálin az új NKVD-vezetőre 1936-tól 1938-ig, az ún. nagy terror legsúlyosabb időszakában.

1937 augusztus 1-jén lépett életbe a 00447. számú titkos NKVD-parancs, amely a volt kulákokat, a szovjetellenes pártok tagjait, a felkelő, fasiszta és kémszervezetek tagjait, a trockistákat és az egyháziakat jelölte meg a represszió célcsoportjaként.

²⁹ Lásd: <https://24smi.org/celebrity/16934-nikolai-ezhov.html>

³⁰ Lásd: <http://rushist.com/index.php/russia/3424-ezhov-nikolaj-ivanovich>

³¹ Lásd: <https://24smi.org/celebrity/16934-nikolai-ezhov.html>

A parancs a Szovjetunió valamennyi régiójára vonatkozóan megállapította az első kategóriába tartozó letartóztatott és elítélt személyek számát. A dokumentum kimondta, hogy a nyomozást egyszerűsített és gyorsított módon kell lefolytatni, és hogy a fő feladat a letartóztatottak valamennyi kapcsolatának azonosítása.³²

Az első tömeges kivégzésekre, Jezsov parancsának végrehajtására 1937. augusztus 8-án került sor a Moszkva külvárosában lévő Butovo poligonon. Csak ott 1937–1938-ban mintegy 20 ezer embert öltek meg.

Eredetileg 76 ezer ember kivégzését és 200 ezer ember Gulagra küldését tervezték, de a területi bizottságok titkáraitól és az NKVD osztályvezetőitől ömlöttek a kérések „a limit emelésére”. Sztálin állítólag senkit sem utasított el.

Decemberben az NKVD előzetes eredményekről számolt be: 555 641 letartóztatott és 553 362 elítélt. Ebből 239 252-t halálra (volt kulákok: 105 124; bűnözők: 36 063; egyéb ellenforradalmi elemek: 78 237; csoport megjelölése nélkül: 19 828), 314 130-at táborig vagy börtönbüntetésre (volt kulákok: 138 588; bűnözők: 75 950; egyéb ellenforradalmi elemek: 83 591; csoport megjelölése nélkül: 16 001) ítélték.

Összesen 18 hónap alatt az NKVD 1 548 366 személyt tartóztatott le politikai okokból. Átlagosan naponta másfél ezer emberre rúgott a kivégzés. Csak „kémkedés” miatt 1937-ben 93 ezer embert végeztek ki.

Sztálin 383 listát írt alá az „első kategóriájú szankciókról”, amelyek 44 465 nevet tartalmaztak. 1938. december 12-én egyetlen nap alatt Sztálin és Molotov 3167 embert küldött a halálba.³³

1937–1938 a nagy terror legfontosabb időszaka volt, amikor Sztálin elnyomása elérte tetőpontját. Ezt az időszakot *Jezsovcsinának* is nevezik, köszönhetően a népbiztos sztahanovista munkásságának.

Jezsov titokzatos ember volt, és sokan, akik ismerték a jellemét, félték szoros kapcsolatot létesíteni vele, mert senkit sem kímélt – sem barátokat, sem rokonokat. Még korábbi felettesei is, akik pozitív ajánlásokat adtak Jezsovnak, kegyvesztetté váltak vagy a kivégzőosztag elé kerültek.

Miután tömeges letartóztatásokat és tömeges kivégzéseket hajtott végre, Jezsov maga is Sztálin büntetőgépezetének áldozatává vált.

Halálát szégyen előzte meg: miután a kormányban megvitatták a komisszárral szembeni (állítólagos államcsínyszervezés) feljelentést, Jezsov bejelentette lemondását, magát hibáztatva azért, hogy nem elegendő számú, mindössze 14 ezer főnyi csekistát végeztetett ki.³⁴

Nyikolaj Ivanovicsot Malenkov és Berija (utód az NKVD élén) tartóztatta le. A kihallgatás során Jezsovot majdnem halálra verték. A kínvallatás alatt bevallotta „szovjetellenes tevékenységét”. 1940. február 3-án halálra ítélték és másnap kivégezték.

A háborút megelőző hét évben mintegy hatmillió embert küldtek táborokba és börtönökbe a Szovjetunióban. A „nép ellenségei” és a bűnözők egyenként mintegy 25%-ot tettek ki, 57%-ukat pedig a késés, a „elfuserált” munka, a kötelező munkanapok normájának elmulasztása és más hasonló bűncselekmények miatt börtönözték be.

³² *Operativnij prikaz NKVD SZSZSZR № 00447.*

³³ KRECSETNIKOV 2014.

³⁴ Lásd: <https://24smi.org/celebrity/16934-nikolai-ezhov.html>

A bolgár Georgi Dimitrov naplójában feljegyezte, hogy 1937. november 7-én egy banketten Sztálin azt mondta: „Nemcsak az összes ellenséget fogjuk elpusztítani, hanem a családjukat is, az egész fajukat az utolsó szálig.”

1937. május 22-én Tuhacsevszkij marsall letartóztatása jelentette a parancsnoki tesztületet érintő tömeges tisztogatás kezdetét. 1938 novemberében a védelmi népbiztosság katonai tanácsában elhangzott információ szerint a Vörös Hadsereget megtisztították több mint 40 ezer főtől, vagyis törvénytelenül eltávolították a Munkás-paraszt Vörös Hadsereg politikai munkatársainak, parancsnoki állományának kb. 45%-át. Az eredmény: a háború előestéjén a hadsereg gyakorlatilag le lett fejezve.

Sztálin a történészek szerint úgy döntött, hogy a nagy háború előtt megtisztítja az országot. Megelőző csapást kellett mérni a potenciális ötödik oszlopra, biztosítva az országban fennálló rendszert a háborús időkben bekövetkező esetleges megrázkódtatások ellen.

„A közelgő háborútól való félelem volt az elnyomás fő mozgatórugója. Úgy gondolták, hogy mindenkit el kell távolítani, aki kérdéses volt” – nyilatkozta egyszer Vjacseszlav Nyikonov, Molotov unokája.

Az eredményekből ítélve a terror nem érte el a célját. Minimális becslések szerint nem kevesebb mint 900 ezer szovjet állampolgár szolgálta fegyverrel az ellenséget a háború alatt.³⁵

Szovjet állambiztonsági szervek 1939-től

NKGB

1938 novemberétől 1945 novemberéig a grúz származású L. Berija volt az NKVD parancsnoka.

1941. február 3-án az NKVD-t két különálló ügynökségre osztották: Belügyi Népbiztosságra és a Szovjetunió Állambiztonsági Népbiztosságára (Народный Комиссариат Государственной Безопасности, NKGB). A belügyi népbiztos L. Berija volt. Az állambiztonsági népbiztos V. N. Merkulov lett. 1941 júliusában azonban az NKGB-t és az NKVD-t újra egyetlen népbiztosságra – az NKVD-be – olvasztották össze. 1943 áprilisában újalakult a Szovjetunió Állambiztonsági Népbiztossága, amelynek élén ismét Merkulov állt.

MGB

1946. március 15-én az NKGB átalakult Állambiztonsági Minisztériummá. A miniszter Abakumov lett. Az 1951–1953-as időszakban Ignatyev volt az állambiztonsági miniszter.

1953 márciusában (Sztálin halála után) úgy döntöttek, hogy a Belügyminisztériumot és az Állambiztonsági Minisztériumot összevonják a Szovjetunió Belügyminisztériumává, amelyet június 26-ig Berija vezetett. Ezen a napon a KB elnökségi ülésre érkező Beriját

³⁵ KRECSETNIKOV 2014.

Malenkov, Bulganyin és Hruscsov várta Sztálin egykori dolgozószobája előtt. Szóváltásuk végén a megadott jelle Zsukov marsall érkezett négy tiszttel, akik letartóztatták Beriját.³⁶

KGB

1954. március 13-án létrehozták a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Állambiztonsági Bizottságot (Комитет государственной безопасности, KGB). A Szovjetunió széteséséig működő szervezet első vezetője az állambiztonság területén másfél évtizedes gyakorlattal rendelkező Ivan Szerov hadseregtábornok lett.

Összegzés

A működő cári titkosszolgálati rendszert szétverték az 1917. évi forradalmak, az iratokat megsemmisítették. Az új szovjet rendszer rövid időn belül rájött, hogy erős államvédelmi szervezet nélkül nem tudja hatalmát megtartani és bővíteni. Már 1917 decemberében létrehozta Dzerzsinszkij vezetésével a Csekát. Feladata elsősorban a belső ellenség, a kommunisták hatalmát veszélyeztető mindenféle elemek likvidálása, börtönbe, büntető lágerbe zárása volt. A polgárháború befejezése után Sztálin hatalmának megerősödése újabb letartóztatási hullámokat generált, több represszió követte egymást a kulákok, a szabotőrök, a különféle „bandák” ellen. A többször átalakított szervezet (Cseka, GRU, OGPU, NKVD stb.) ítéletei bírói döntés nélkül születtek. Tevékenységük a nagy terror során, 1937–38-ban eszkalálódott, amikor lefejezték a Vörös Hadsereget, és ártatlan emberek százezreit ítélték halálra vagy küldték hosszú évekre a Gulagra.

Felhasznált irodalom

- B. MOLNÁR László (2019): Jezsov, a véres kezű népbiztos. *Moszkvater.com*, 2019. augusztus 11. Online: <https://moszkvater.com/jezsov-a-veres-kezu-nepbiztos/>
- B. MOLNÁR László (2020): CSEKA, a vörös terror megtestesítője. *Moszkvater.com*, 2020. december 7. Online: <https://moszkvater.com/cseka-a-voros-terror-megtestesitoje/>
- Elektronnaja biblioteka isztoricseszkih dokumentov: Operativnűj prikaz NKVD SZSZSZR № 00447. Online: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/170642-operativnyy-prikaz-nkvd-sssr-00447-ob-operatsii-po-repressirovaniyu-byvshih-kulakov-ugolovnikov-i-drugih-antisovetskih-elementov-30-iyulya-1937-goda#mode/inspect/page/9/zoom/4>
- KRECSETNIKOV, Artem (2014): Konyec „krovavogo karlika” Nyikolaja Jezsova. *BBC News*, 2014. április 9. Online: www.bbc.com/russian/russia/2014/04/140409_yezhov_fall
- NKVD SZSZSZR júl 1934 g. – nojabr 1936 g. [é. n.]. *Istmat.org*. Online: <https://istmat.org/node/38983>

³⁶ STIER 2018.

OGPU 1922 g. – 1934 g. [é. n.]. *Istmat.org*. Online: <https://istmat.org/node/38982>

Pravozascsitnyiki protyiv pitok [é. n.]: GPU (1922–1923), OGPU – Objegyinyonnoje Goszudarsztvennoje Politicseszkoje Upravlenyije pri SZNK SZSZSZR (1923–1934).

Protivpytok.org. Online: <https://protivpytok.org/sss/osnovnye-vexi-razvitiya-organov-gosudarstvennoj-bezopasnosti/ogpu>

STIER Gábor (2018): Hogyan végezték ki Beriját? *Moszkvater.com*, 2018. december 23. Online: <https://moszkvater.com/hogyan-vegeztek-ki-berijat/>

SZOLZSENYICIN Alekszander (1976): *A GULAG szigetcsoport I.* Budapest: Új Idő Kft.